

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Федоренко Оксана Филимонівна

УДК 376-056.263]:373.3.091.3 (043.3)

**ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ
В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті спеціальної педагогіки НАПН України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
Таранченко Оксана Миколаївна,
Інститут спеціальної педагогіки НАПН України,
лабораторія сурдопедагогіки, головний науковий
співробітник.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
Глоба Олександр Петрович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
Інститут корекційної педагогіки та психології,
кафедра ортопедагогіки та реабілітології, професор;

кандидат педагогічних наук,
Ленів Зоряна Павлівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, факультет педагогічної освіти,
в. о. декана.

Захист відбудеться «15» грудня 2015 р. о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.450.01 в Інституті спеціальної педагогіки НАПН України за адресою: м. Київ, вул. М. Берлинського, 9 (зала засідань).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9).

Автореферат розіслано «12» листопада 2015 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Е. А. Данілавичюте

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Динамічні трансформації в системі освіти України детерміновані кардинальними соціальними змінами, що обумовлюють її розвиток в інноваційному напрямі на певних концептуальних засадах. Соціодинаміка поступу спеціальної освіти наразі визначається модернізацією її структури, усталенням гуманістичних парадигм в теорії й практиці навчання осіб з порушеннями розвитку (соціальної, дитино і родинноцентрованої, особистісно орієнтованої). Якісно новий етап в освіті осіб з порушеннями слуху пов'язаний із соціокультурним підходом, що змінює ставлення до них як до представників культурно-лінгвістичної меншини, розширює їхні права щодо використання жестової мови як мови навчання та мови вивчення для уможливлення самоідентифікації, самовизначення та варіативності вибору освітніх маршрутів (М. Грінберг, С. Кульбіда, М. Маршак, Р. Мітчел та ін.).

Водночас в останнє десятиліття широкого визнання в Україні набула інклюзивна освітня парадигма, оскільки саме ця форма навчання вбачається найбільш відповідною принципам правової демократичної держави і розглядається в усьому світі в якості однієї з важливих передумов повноцінного входження дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі й школярів з порушеннями слуху, в систему суспільних відносин (А. Гартнер, Дж. Деппелер, В. Засенко, А. Колупаєва, Д. Ліпській, Т. Лореман, Дж. Лупарт, Т. Сак, Т. Скрипник, О. Таранченко, К. Форлін та ін.). Школярі з порушеннями слуху наразі є найменш чисельною категорією учнів, які інтегровані до загальноосвітніх закладів. Це єдина категорія учнів із особливими освітніми потребами, що, зважаючи на позицію Всесвітньої Федерації Глухих, зазначена в окремому пункті Саламанської Декларації (1994). Йдеться про те, що основою успішної інтеграції цих учнів у навчальний процес є забезпечення безбар'єрної комунікації і взаємодії відповідно до особливих освітніх потреб. У цьому контексті проблема педагогічного супроводу, як засобу забезпечення особливих освітніх потреб школярів з порушеннями слуху, є актуальною для сучасної педагогічної науки.

Проблема педагогічного супроводу учнів з особливими освітніми потребами у закладах з інклюзивною формою навчання висвітлювалася у працях О. Глоби, Е. Данілавичюте, Л. Коваль, С. Литовченко, О. Мартинчук, З. Ленів, О. Таранченко, Т. Скрипник та ін. Проте наразі у педагогічній науці несформоване системне бачення щодо особливостей організації й реалізації педагогічного супроводу молодших школярів із порушеннями слуху в умовах інклюзивного навчання, оскільки досі в Україні навчання цієї категорії учнів здійснювалося у спеціальних освітніх закладах за усталеними підходами до навчання та корекції порушень їхнього психофізичного розвитку. Відтак, педагогічний супровід молодших школярів зі зниженим слухом в інклюзивних умовах навчання не був предметом самостійних наукових досліджень.

Отже, актуальність проблеми обумовлена не лише необхідністю організації дієвого педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом, а й відсутністю наукових даних щодо стану та особливостей його ефективної реалізації в умовах інклюзивного навчання у вітчизняній освіті. Недостатня теоретична і практична розробленість цих питань зумовили вибір теми дослідження:

«Педагогічний супровід молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано згідно з планом досліджень Інституту спеціальної педагогіки НАПН України «Теоретичні та методичні засади освіти дітей з особливими освітніми потребами», в межах комплексної теми лабораторії сурдопедагогіки «Компетентнісний підхід у формуванні та реалізації змісту освіти глухих і слабкочуючих» (Державний реєстраційний номер 0112U000593). Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (протокол №10 від 01.12.2014) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол №1 від 27.01.2015).

Мета дослідження – розроблення теоретично обґрунтованих та експериментально апробованих організаційно-педагогічних умов педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання.

Відповідно до мети дослідження було визначено **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження й визначити зміст поняття «педагогічний супровід молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання».
2. Визначити особливі освітні потреби молодших школярів зі зниженим слухом і розробити теоретичну модель педагогічного супроводу в умовах інклюзивного навчання.
3. Розробити педагогічно-діагностичний інструментарій для виявлення стану педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання.
4. Визначити та науково обґрунтувати організаційно-педагогічні умови педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в закладах із інклюзивною формою навчання.
5. Розробити та апробувати технологію педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання.

Об'єкт дослідження – процес навчання учнів початкової ланки зі зниженим слухом в умовах інклюзивної форми навчання.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: міждисциплінарний підхід, що обґрунтовує необхідність використання теоретичних положень суміжних зі спеціальною педагогікою наук – психології, соціології, соціальної педагогіки, соціальної роботи (В. Кремень, В. Луговий, В. Огнев'юк та ін.); соціокультурний підхід в освіті (В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, О. Савченко та ін.); соціокультурний підхід в освіті осіб глухих та зі зниженим слухом (Н. Адамюк, В. Базоев, М. Грінберг, Л. Димскіс, Г. Зайцева, Х. Корсон, М. Маршак, С. Кульбіда та ін.); положення теорії взаємозв'язку процесів навчання і розвитку (І. Бех, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, С. Максименко та ін.); положення про

соціальну зумовленість навчання дітей з психофізичними порушеннями (Л. Виготський, І. Єременко, В. Засенко, А. Колупаєва, М. Малофєєв, М. Супрун, М. Тарасевич, М. Ярмаченко та ін.); особистісно орієнтований і діяльнісний освітні підходи та суголосний з ними компетентнісний (І. Бех, В. Кремень, М. Савченко, І. Якиманська та ін.); теорія соціалізації та концептуальні положення соціального виховання осіб з особливими освітніми потребами (Л. Виготський, М. Тарасевич та ін.); основні положення вітчизняної сурдопедагогічної науки (А. Гольдберг, В. Засенко, Н. Засенко, С. Литовченко, Л. Лебедева, Б. Мороз, Е. Пущин, О. Савченко та ін.); концептуальні засади інтегрованого навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку (А. Колупаєва, Т. Лорман, Дж. Лупарт, Дж. Лейн, С. Форлін та ін.); сучасні наукові уявлення про специфіку супроводу дітей з особливими потребами (О. Глоба, В. Засенко, Е. Данілавичюте, Т. Дегтяренко, В. Кобильченко, А. Колупаєва, С. Кульбіда, Т. Сак, Т. Скрипник, М. Супрун, О. Таранченко, О. Хохліна та ін.); правові та законодавчі документи, в тому числі положення сучасних наукових концепцій в галузі освіти дітей з особливими потребами.

Методи дослідження:

теоретичні: концептуальний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження; наукова інтерпретація, порівняння, синтез, теоретичне моделювання;

емпіричні: діагностичний комплекс, спрямований на виявлення: соціонавчальної інтегрованості молодших школярів зі зниженим слухом як показника стану задоволення їхніх особливих освітніх потреб в умовах інклюзивного навчання (спостереження (Карта спостереження №1), соціометрія (Соціометрична проба «День народження» адаптована В.Трофимовою)); особливостей здійснення педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання (аналіз документації (Протокол аналізу індивідуальної програми розвитку, Протокол аналізу поурочних планів), спостереження (Карта спостереження №2) й анкетування (Анкета для педагогів));

математично-статистичні: ϕ^* -критерій кутового перетворення Фішера.

Вірогідність здобутих результатів забезпечується: науково-теоретичним обґрунтуванням вихідних положень дослідження; застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів, адекватних меті, предметові та завданням дослідження; репрезентативністю вибірки; поєднанням кількісного та якісного аналізу емпіричного матеріалу; ефективністю експериментальної роботи у загальноосвітніх закладах з інклюзивною формою навчання.

Експериментальна база дослідження: Білоцерківська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 15; Середня загальноосвітня школа №233 загальноосвітній навчальний заклад І-ІІІ ступенів м. Києва; Навчально-виховний комплекс «Барвінок» м. Києва; Чернівецька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №24 ім. О. Кобилянської; Гніванська альтернативна середня загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 ім. А. С. Макаренка розвитку здібностей дитини.

Дослідженням загалом було охоплено 219 осіб. З них – 28 педагогів молодшої школи, які працюють у закладах з інклюзивною формою навчання; 191 учень 2-х, 3-х та 4-х класів. З них – 26 учнів зі зниженим слухом; 165 школярів без порушень слуху.

Наукова новизна здобутих результатів полягає у тому, що:
вперше:

- визначено й обґрунтовано особливі освітні потреби молодших школярів зі зниженим слухом, що виникають в умовах інклюзивного навчання;
- визначено й обґрунтовано організаційно-педагогічні умови педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання;
- обґрунтовано й розроблено теоретичну модель педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання та визначено зміст її компонентів (теоретичного й процесуального);
- до наукового обігу введено поняття: «педагогічний супровід молодших школярів зі зниженим слухом», «соціонавчальна інтегрованість молодших школярів зі зниженим слухом»;

поглиблено та уточнено:

- наукові уявлення про зміст і організацію супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання; специфіку педагогічної діяльності вчителів і асистентів вчителів, у тому числі співдіяльність зі спеціальними педагогами;
- підходи щодо оптимізації функціонування інклюзивних та спеціальних закладів освіти;

подальшого розвитку набули:

- наукові уявлення щодо інтегрування молодших школярів зі зниженим слухом до загальноосвітнього простору;
- підходи до організації й реалізації педагогічного супроводу як педагогічної діяльності вчителів і асистентів вчителів в умовах інклюзивного навчання.

Практичне значення результатів дослідження полягає у:

- розробленні педагогічно-діагностичного комплексу, який може бути використаний педагогами для виявлення соціонавчальної інтегрованості й ефективного забезпечення особливих освітніх потреб молодших школярів зі зниженим слухом в інклюзивних умовах навчання;
- розробленні технології педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом та впровадженні її у практику навчально-реабілітаційних центрів, загальноосвітніх закладів зі спеціальною та інклюзивною формами навчання;
- можливості використання матеріалів дисертаційного дослідження у процесі підготовки педагогічних кадрів і слухачів курсів підвищення кваліфікації в інститутах післядипломної педагогічної освіти, а також при проведенні подальших досліджень.

Матеріали дослідження було використано при розробленні: навчально-методичного посібника «Реалізація оновленого змісту освіти дітей з особливими потребами: початкова ланка» (2014), посібника для фахівців та батьків «Діти з порушеннями слуху: крок за кроком від діагностики до інклюзії: посібник для фахівців та батьків» (2013); під час проведення: навчально-методичних семінарів у межах функціонування «Школи інклюзивної освіти» (2014-2015) для завідувачів,

консультантів ПМПК і фахівців психолого-педагогічного профілю міста Києва та київської області, поглибленого навчально-практичного тренінгу для команд закладів освіти у рамках реалізації проекту «Розвиваємо інклюзивну освіту разом: партнерство загальноосвітнього та спеціального навчальних закладів» (Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» за підтримки Інституту Відкритого Суспільства, 2013).

Результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчальний процес Білоцерківської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 15 Білоцерківської міської ради Київської області (довідка №02-09/142 від 21.05.2015); Середньої загальноосвітньої школи №233 загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів м. Києва (довідка №35 від 20.05.2015); Чернівецької загальноосвітньої школи I-III ступенів №24 ім. О. Кобилянської (довідка №256 від 21.05.2015); Чернівецького обласного навчально-реабілітаційного центру №1 (довідка №142 від 21.05.2015); КЗ «Черкаський навчально-реабілітаційний центр «Країна добра Черкаської обласної ради» (довідка №38 від 14.05.2015); Спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату №18 м. Києва (довідка №77/1 від 26.05.2015); Гніванської альтернативної середньої загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 ім. А. С. Макаренка розвитку здібностей дитини (№254 від 22.05.2015); Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка №152 від 09.11.2015).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та практичні результати дослідження представлено на *міжнародних науково-практичних конференціях* – «Теоретичні та практичні аспекти навчання дітей з особливими освітніми потребами» (м. Київ, 2013), «Інтеграція дітей і молоді в аспекті міжнародного співробітництва шкіл» (м. Люблін, Польща, 2013), «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні: знання, практика та політика» (м. Київ, 2013), «Специальное образование: традиции и инновации» (м. Мінськ, Білорусь, 2013), «Педагогічні та психологічні науки: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі» (м. Київ, 2014), «Наука сьогодні: теорія, методологія, практика, проблематика / Nauka dziś: teoria, metodologia, praktyka, problematyka» (м. Сопот, Польща, 2014); *науково-практичних конференціях* – «Culturally Rich Lives of Deaf Ukrainian» (м. Едмонтон, Канада, 2012), «Education of children with hearing impairment: problems and prospects (In the context of Alberta International Education Awards Ukraine Scholarship)» (м. Едмонтон, Канада, 2012), «Реалізація інноваційних підходів у змісті Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами» (м. Київ, 2014), «Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук» (м. Одеса, 2014), «Педагогічні та психологічні науки: виклики і сьогодення» (м. Київ, 2014), «Пріоритетные направления решения актуальных проблем воспитания» (м. Харків, 2014); *науково-методичних семінарах* – «Іновації в освіті дітей з порушеннями слуху: особливості впровадження в умовах навчально-виховного комплексу» (м. Підкамінь, 2014), «Реалізація інноваційних підходів в оновленому змісті освіти дітей з порушеннями слуху» (м. Житомир, 2015); під час стажування та виконання науково-дослідного гранту в університеті Грента МакЮена (м. Едмонтон, Канада, 2012); на засіданнях лабораторії сурдопедагогіки та вченої ради Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (2012-2015).

Публікації. Результати та основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у 14 публікаціях: 10 у наукових фахових виданнях України, 4 з яких у наукових фахових виданнях, що включені до наукометричних баз; 1 публікація у науковому фаховому виданні іншої держави; 3 публікації у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації.

Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел (232 найменування, з яких 42 іноземних), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 230 сторінок. Основний зміст роботи викладено на 170 сторінках. Робота містить 8 таблиць і 16 рисунків на 9 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, відображено зв'язок з державними науковими програмами, визначено мету і завдання дослідження, об'єкт та предмет, визначено методологічні та теоретичні засади студіювання, розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну значущість результатів експериментального дослідження, подано інформацію про надійність і вірогідність, апробацію та впровадження результатів дослідження в практику, відомості про публікації, структуру й обсяг роботи.

У першому розділі – **“Теоретико-методичні основи педагогічного супроводу школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання”** – представлено результати міждисциплінарного аналізу зарубіжних і вітчизняних психолого-педагогічних досліджень щодо особливостей реалізації інклюзивної форми навчання для школярів з порушеннями слуху; систематизовано сучасні наукові напрями студіювань щодо супроводу осіб з особливими освітніми потребами, у тому числі зі зниженим слухом; визначено та експліковано зміст поняття «педагогічний супровід молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання»; запропоновано теоретичну модель педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання.

Аналіз теоретичних джерел дав змогу визначити, що цивілізаційний поступ в освіті осіб з особливими потребами детермінований соціокультурними перетвореннями і якнайширше виявляється через запровадження інклюзивної освіти (С. Антіа, Т. Лорман, К. Форлін, Т. Шарма та ін.), основою якої є соціальна модель розуміння психофізичного порушення розвитку, що наразі усталюється в нашій країні. Так, за останнє десятиліття вітчизняними науковцями здійснено фундаментальні дослідження для впровадження інклюзивної освіти на теренах України, обґрунтовано теоретико-методологічні засади інклюзивної освіти й означено шляхи її впровадження (В. Засенко, А. Колупаєва, Т. Сак, Т. Скрипник, О. Таранченко та ін.). Теоретичний і практичний аспект цієї проблеми висвітлювали у своїх працях І. Білозерська, О. Глоба, Е. Данілавічюте, З. Ленів, О. Мартинчук, Ю. Найда, С. Литовченко, Н. Софій та інші.

Системний аналіз зарубіжних наукових досліджень свідчить, що чисельність дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних закладах

зростає. Відповідно до нових умов навчання змінюється система цінностей і соціальних відносин, оскільки на перший план нової освітньої парадигми виходять питання реалізації засадничих прав і свобод людини, забезпечення її соціальної захищеності й самореалізації. З'ясовано, що найменш представленою категорією в закладах з інклюзивною формою навчання є школярі з порушеннями слуху. Так, за даними обласних управлень освіти, в інклюзивних умовах у 2013-2014 н.р. в Україні, навчалися 2105 учнів з особливими освітніми потребами, з яких лише 6,98% із порушеннями слуху.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень стосовно інклюзивного напрямку в освіті дав змогу визначити, що школярі з порушеннями слуху – чи не найскладніша категорія серед осіб з особливими освітніми потребами в контексті забезпечення їхніх прав здобувати якісну освіту в процесі інклюзивного навчання нарівні з іншими учнями, оскільки вони мають обмежені шляхи отримання інформації, недостатній запас соціального досвіду спілкування з оточуючими тощо. Це зумовлено зниженням слуху, соціокультурними умовами навчання й виховання, труднощами під час вербальної комунікації (В. Засенко, С. Литовченко, Б. Мороз, С. Кульбіда, І. Гілевич, Н. Шматко, Дж. Люкнер, М. Маршак, Р. Новел, Д. Шарман та ін.).

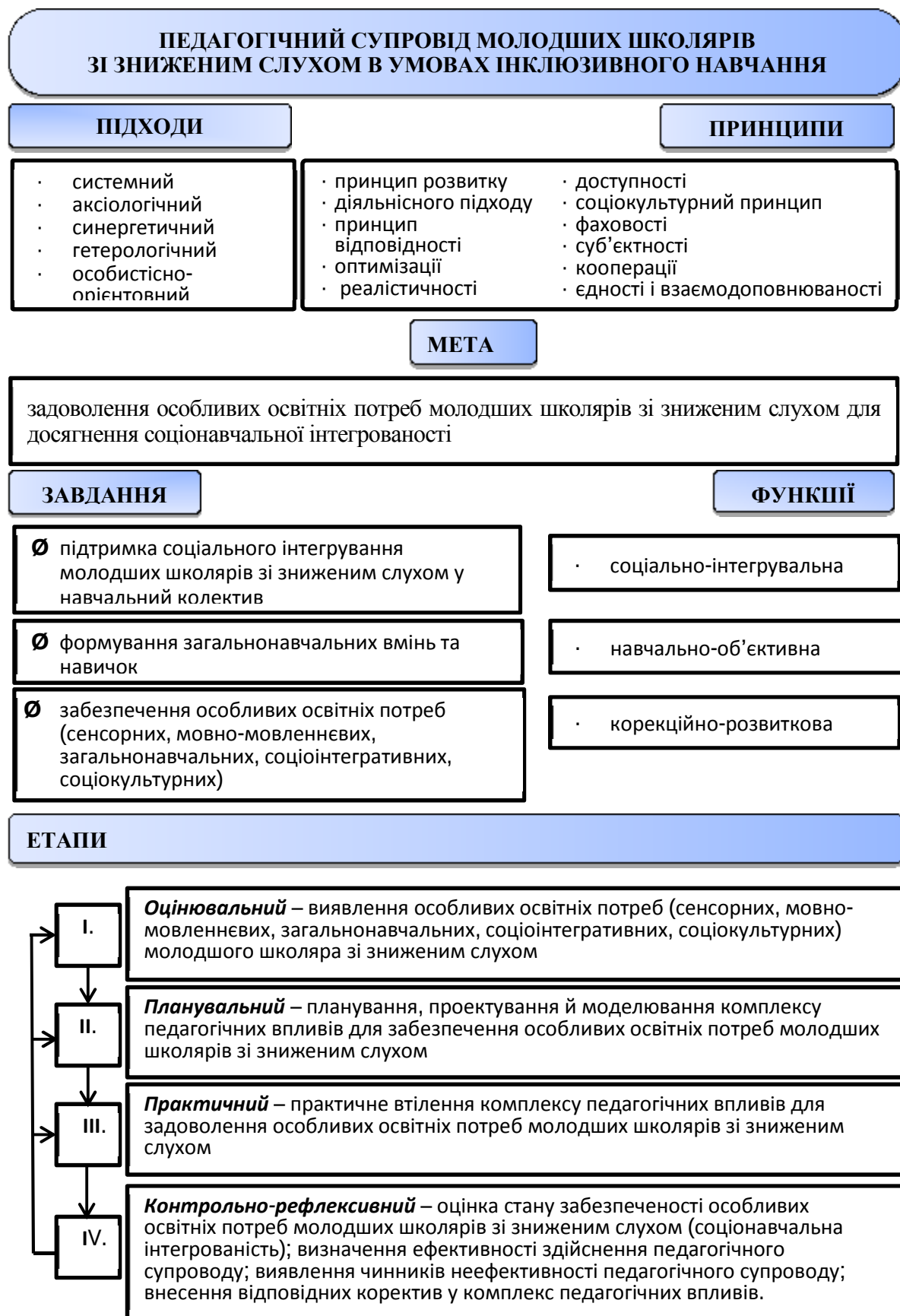
Узагальнення досліджень сучасних вчених щодо оцінювання ефективності залучення школярів з порушеннями слуху до навчання разом з чуючими однолітками дало змогу визначити, що найбільш значущими в цьому контексті є: наявність постійного мовленнєвого середовища, яке сприяє успішному мовному й мовленнєвому розвитку цих учнів (Д. Големан, Т. Курс, К. Луцько, Е. Леонгард, Л. Малинович, М. Шеремет, О. Разумова та ін.); вплив сімейного чинника, оскільки сім'я має брати безпосередню участь у навчанні й вихованні дитини (К. Йошинаго-Ітано, Р. Кальдерон, Е. Леонгард, Б. Мороз, О. Таранченко та ін.); забезпечення варіативності форми навчання для цієї категорії дітей (А. Бранч, Д. Брекет, Д. Морес, С. Литовченко, О. Савченко та ін.); формування навичок соціальної комунікації з чуючими (Т. Богданова, Н. Морозова, Т. Ключінін, М. Стінсон та ін.); забезпечення значних навчальних досягнень через індивідуальний підхід і супровід (К. Кремер, П. Крук, Л. Шипіцина та ін.). Водночас науковці зазначають, що в умовах інклюзивного навчання школярі зі зниженим слухом часто опиняються в ситуації специфічного відокремлення від колективу однолітків, перебувають в умовах емоційної деривації (С. Браунел, М. Джирфорд-Сміз, І. Цукерман та ін.), що негативно позначається на всебічному розвитку таких учнів.

Окресливши проблему дослідження розвитку інклюзивної форми навчання молодших школярів зі зниженим слухом з позицій соціально-педагогічної значущості, ми пристаємо до думки сучасних вчених, що інклюзивна форма навчання має передбачати відповідний педагогічний супровід в таких умовах (Ф. Джонс, А. Колупасєва, Л. Коваль, Дж. Лупарт, О. Таранченко та ін.). З метою визначення сутності педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання було систематизовано сучасні наукові позиції тлумачення цього феномена й встановлено, що наразі немає завершеного цілісного наукового опису та єдності бачення у визначенні цього поняття. З огляду на неоднорідність і багатоплановість супроводу, а часто й нечіткість предмета

дослідження, науковці визначають ознаки, що належать до різних галузей наукового знання: педагогіки, соціальної педагогіки, психології, соціології тощо (М. Бітянова, Т. Галицька, Н. Степанець, Л. Тюптя та ін.). Тому не рідко завдання окремих видів супроводу залежить від загальних завдань в суміжних галузях (педагогіці, психології, соціальній чи реабілітаційній роботі тощо), а відтак, не чітко окреслюються функції й мета супроводу. Часто супровід розглядається як комплексний підхід (психолого-педагогічний; соціально-педагогічний; медико-психолого-педагогічний тощо), що не дає змоги визначити напрями й засоби його забезпечення без певного тяжіння до тієї чи іншої галузі. Втім, сучасні науковці суголосно визначають педагогічний супровід як цілісну діяльність, командну взаємодію (С. Глазунова, О. Василькова, Е. Данілавичюте, О. Єрьоменко, В. Кобильченко, Т. Калініна, С. Литовченко, Т. Скрипник та ін.). В умовах інклюзивного навчання педагогічний супровід є складовою комплексного психолого-педагогічного супроводу, що унормовується відповідними нормативними документами.

Комплексний аналіз і систематизація психолого-педагогічних досліджень дали змогу визначити власні позиції щодо тлумачення цього педагогічного феномена. Зміст поняття «педагогічний супровід молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання» тлумачимо як вид педагогічної діяльності, що передбачає виявлення особливих освітніх потреб молодших школярів зі зниженим слухом і їх задоволення у процесі навчання. Під час наукового пошуку визначено потреби молодших школярів зі зниженим слухом, які є у фокусі педагогічної діяльності під час супроводу: слухова, що проявляється в доступності аудіальної інформації як засобу отримання, розширення й уточнення уявлень та знань молодших школярів зі зниженим слухом про світ; мовна і мовленнєва, як самовираження шляхом використання мовних і мовленнєвих засобів, зрозумілих оточуючим; загальнонавчальна, що проявляється у здійсненні ефективної самостійної навчальної діяльності; соціоінтегративна, як міжособистісна взаємодія з усіма суб'єктами навчального процесу; соціокультурна, як взаємодія з представниками культури глухих, отримання інформації засобами жестової мови. Відповідно до міри прояву й специфічності ці потреби детермінують процесуальне й ресурсне забезпечення педагогічно супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання.

Зважаючи на багатогранність педагогічного супроводу, складність його формалізації, було розроблено теоретичну модель педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання, визначено та обґрунтовано її компоненти (теоретичний і процесуальний), охарактеризовано підходи, принципи, мету, завдання, функції та етапи педагогічного супроводу в таких умовах навчання (рис.1). Визначено, що метою педагогічного супроводу є задоволення особливих освітніх потреб молодших школярів зі зниженим слухом для досягнення соціонавчальної інтегрованості.

ТЕОРЕТИЧНА

СКЛАДОВА

ПРОЦЕСУАЛЬНА
СКЛАДОВА

Рис. 1. Теоретична модель педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання

У другому розділі – **“Особливості педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання”** – окреслено організаційно-методичні засади проведення констатувального етапу дослідження; розроблено педагогічно-діагностичний комплекс та виявлено стан педагогічного супроводу в закладах з інклюзивною формою навчання.

Педагогічно-діагностичний комплекс, розроблений з опорою на теоретичну модель (рис.1), спрямований на виявлення: соціонавчальної інтегрованості молодших школярів зі зниженим слухом як показника стану забезпечення їхніх особливих освітніх потреб в умовах інклюзивного навчання (спостереження, соціометрія); особливостей здійснення педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в інклюзивних умовах навчання (аналіз документації, спостереження, анкетування педагогів).

Відповідно до визначеного в дослідженні тлумачення сутності педагогічного супроводу, критерієм для встановлення його ефективності є оцінювання стану забезпечення особливих освітніх потреб у молодших школярів зі зниженим слухом. У якості показника забезпечення особливих освітніх потреб визначено досягнення соціонавчальної інтегрованості цих учнів, що проявляється в їхній соціальній і навчальній активності у встановленні та підтриманні міжособистісної взаємодії із суб'єктами навчального процесу, стає передумовою для опанування цими учнями змісту освіти, формування у них активної позиції у навчанні та набуття соціальної компетентності й життєвого досвіду.

За результатами соціометричного дослідження виявлено, що молодші школярі зі зниженим слухом не досягли соціонавчальної інтегрованості. На це вказує їх соціальна ізолюваність в навчальному колективі та низька соціальна активність у встановленні взаємин із суб'єктами процесу навчання. Про соціальну ізолюваність свідчить соціометричний статус «ізолюваних» (42,31% учнів зі зниженим слухом проти 10,91% у чуючих однокласників, при $p \leq 0,01$). На низьку соціальну інтегрованість у навчальний колектив вказує те, що учні зі зниженим слухом переважно підтримують взаємодію з асистентом вчителя (30,77% проти 0,61% у чуючих однокласників, при $p \leq 0,01$) й значно менше взаємодіють із однокласниками (7,69% проти 80,61% у чуючих однокласників, при $p \leq 0,01$).

Виявлено, що молодшим школярам зі зниженим слухом властива недостатня соціальна активність у налагодженні й підтриманні взаємодії з усіма суб'єктами процесу навчання; обмеженість кола осіб із якими вони безпосередньо взаємодіють, у тому числі під час уроків. Соціальна активність цих учнів у процесі навчання спрямована на налагодження та підтримання взаємодії з асистентом вчителя (76,97%). Активність щодо інтеракцій із учителем (13,75%), іншими учнями зі зниженим слухом (4,27%) та зі збереженим слухом (3,74%) є незначною. Водночас асистент учителя переважно (84,97%) є медіатором для школярів зі зниженим слухом у налагодженні та підтриманні взаємодії із учителем та однокласниками, що опосередковано вказує на соціальну ізоляцію цих учнів.

Такий стан соціонавчальної інтегрованості вказує на те, що особливі освітні потреби молодших школярів зі зниженим слухом у процесі навчання не забезпечуються, а відтак і педагогічний супровід здійснюється неефективно. Тож постає питання: що саме спричиняє низьку ефективність педагогічного супроводу?

Друге завдання констатувального етапу дослідження полягало в тому, аби виявити особливості здійснення педагогічного супроводу на кожному етапі цього процесу (оцінювальному, планувальному, практичному, контрольно-рефлексивному).

Виявлення специфіки на оцінювальному етапі педагогічного супроводу здійснювалося за результатами аналізу 26 індивідуальних програм розвитку (ІПР). Результати аналізу свідчать, що виявлення особливих освітніх потреб молодших учнів відбувається педагогами неефективно, хоча вони й усвідомлюють існування у молодших школярів зі зниженим слухом, зокрема, слухових, мовленнєвих і мовних потреб. На це вказує те, що в ІПР зазначено певну інформацію про стан слухової функції (80,77%), слухового сприймання усного мовлення (61,54%), мовного (53,85%) й мовленнєвого розвитку (57,69%). Однак поза увагою залишаються соціокультурні, загальнонавчальні та соціоінтегративні потреби цих учнів. Встановлено, що під час складання ІПР педагоги послуговуються переважно загальними фразами, без конкретизації специфіки типу, ступеня порушення слуху, технології слухопротезування тощо. В жодній із ІПР не вказано особливості сприймання учнями шепітного та розмовного мовлення; специфіку розвитку усного й писемного мовлення; особливості лексичного запасу та володіння граматичними категоріями. Отже, здійснення педагогічного супроводу на оцінювальному етапі відбувається неякісно, оскільки педагоги не враховують існування тих особливих освітніх потреб, що визначаються опосередкованим чином.

Виявлення особливостей на планувальному етапі педагогічного супроводу здійснювалося за результатами аналізу ІПР та поурочних планів. За результатами аналізу ІПР виявлено: у 46,15% випадків педагоги вказують, що здійснюються адаптування освітнього середовища відповідно до потреб учнів зі зниженим слухом, втім, суть цих адаптацій сформульовано у загальних фразах, які не містять вичерпної інформації. Також, педагоги не враховують важливості здійснення корекційно-розвиткової діяльності, що зафіксовано лише у 53,85% ІПР. Ці результати підтверджуються й висновками з аналізу 27 поурочних планів, оскільки педагоги не планують використання розмаїтих форм і способів диференціації змісту, процесу і результатів навчання. Зокрема педагоги недооцінюють важливість функціонування у процесі навчання збережених аналізаторів. Так, лише у 52,00% поурочних планів було передбачено візуальні форми подання навчального матеріалу (таблиці, малюнки та інше); лише у 36,00% планів педагоги на уроках планували використовувати комп'ютерні презентації та навчальні відеоролики. Педагоги не враховують труднощів процесу інтегрування учнів зі зниженим слухом у навчальний колектив, тож планують заходи, що ускладнюють цей процес – 50,00% завдань учні зі зниженим слухом мають виконувати окремо від інших учнів класу. Відтак, планувальний етап педагогічного супроводу є неефективним, оскільки педагоги не враховують специфіку розвитку учнів зі зниженим слухом, труднощів їхнього навчання в інклюзивних умовах.

Виявлення особливостей на практичному етапі педагогічного супроводу здійснювалося на основі результатів спостереження за особливостями педагогічної діяльності вчителів та асистентів, а також специфікою їх взаємодії у процесі навчання. За результатами дослідження виявлено, що педагоги не забезпечують підтримку особливих освітніх потреб у повному обсязі. Зокрема, у 61,73% випадках

педагоги не здійснюють підтримку слухових потреб; у 59,26% – мовних і мовленнєвих потреб; у 45,06% – загальнонавчальних потреб; у 80,86% – соціоінтегративних потреб. Також спостереження засвідчило, що педагоги переважно послуговуються традиційним методом представлення навчальної інформації в усно-лекційній формі. Виявлено, що педагоги не стимулюють навчальної активності і самостійності школярів зі зниженим слухом, позаяк переважно пропонують завдання на списування й виконання за зразком тощо.

Результати спостереження засвідчують, що вчителі спрямовують свою увагу та взаємодію переважно на чуючих учнів (78,99%), натомість школярам зі зниженим слухом вони приділяють значно менше уваги (5,72%). Процес навчання учнів зі зниженим слухом забезпечується переважно асистентом (79,38%), який здійснює контроль поведінки (94,63%), перевірку й оцінювання виконання завдань (97,84%), інструктування (84,32%), надає допомогу в навчальній діяльності (95,13%), стимулює навчальну активність (86,89%) цих учнів. Це свідчить, що супровід і навчання молодших школярів зі зниженим слухом здійснюється фактично асистентом вчителя.

Виявлення особливостей контрольно-рефлексивного етапу педагогічного супроводу здійснювалося за результатами анкетування вчителів та асистентів інклюзивних класів. Аналіз відповідей свідчить, що педагогічний супровід, на думку педагогів, вони здійснюють ефективно (89,29%). Зокрема педагоги вважають себе достатньо обізнаними щодо особливих освітніх потреб учнів зі зниженим слухом (82,14%), які забезпечують через відповідні адаптації (57,14%). Педагоги переконані, що у процесі педагогічного супроводу вони забезпечують соціоінтегративні потреби (89,29%), слухові потреби (92,86%), мовні й мовленнєві потреби (64,29%), загальнонавчальні потреби (60,71%). Втім, за результатами анкетування встановлено, що педагоги мають хибні уявлення про шляхи та засоби забезпечення соціоінтегративних потреб, оскільки своїми діями сприяють поглибленню соціальної ізоляції цих учнів. Так, вони вважають, що такі школярі мають сидіти за партою самі (7,14%), разом з асистентом (57,14%) чи з учнями з порушеннями слуху (28,57%). Результати анкетування свідчать, що педагоги не виокремлюють можливості існування та значущість соціокультурних потреб у цієї категорії учнів (0,00%). Відповідно до уявлень педагогів домінуюча роль у здійсненні педагогічного супроводу учнів зі зниженим слухом належить асистентові вчителя (53,57%).

Порівняльний аналіз результатів констатувального етапу дослідження вказує на певні суперечності між уявленнями педагогів про ефективність педагогічного супроводу, його сутність, специфіку забезпечення особливих освітніх потреб молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання, з одного боку, та реальними результатами їх педагогічної діяльності, з другого. Зважаючи на це, виникає потреба у з'ясуванні чинників, що зумовлюють неефективність педагогічного супроводу. Одна з причин – недостатня обізнаність педагогів щодо особливостей організації інклюзивного навчання саме учнів з порушеннями слуху. Так, 78,57% анкетованих проходили підвищення кваліфікації із загальних питань організації інклюзивного навчання, в той час як жоден з них (0,00%) не пройшов підвищення кваліфікації із особливостей навчання саме цієї категорії учнів, і лише

7,14% мають спеціальну освіту чи досвід роботи з такими дітьми у спеціальних навчальних закладах. Водночас педагоги не отримують консультативну підтримку щодо питань організації процесу інклюзивного навчання учнів з порушеннями слуху.

Отже, за результатами констатувального етапу дослідження виявлено, що педагогічний супровід молодших школярів зі зниженим слухом в актуальних умовах здійснюється неефективно. Чинниками неефективності є недостатня обізнаність педагогів щодо специфіки інклюзивного навчання учнів з порушеннями слуху та відсутність фахової консультативної підтримки фахівців.

У третьому розділі – **“Технологія педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання”** – визначено й обґрунтовано організаційно-педагогічні умови та апробовано технологію педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання, розкрито методику формувального етапу дослідження й репрезентовано результати формувального експерименту.

Системний аналіз результатів дослідження дав підстави визначити та обґрунтувати організаційно-педагогічні умови педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання: фаховість педагогів; специфічна організація навчального середовища; функціональна підтримка педагогів фахівцями зі спеціальної освіти; організація педагогічної діяльності на основі міждисциплінарного підходу. Як засвідчили дані констатувального етапу дослідження – ці умови недотримані. Відтак проблема забезпечення якості педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання була у фокусі наступного етапу дослідження.

За результатами теоретичного аналізу встановлено, що педагогічні технології розглядаються вченими (Г. Еллінгтон, І. Зязюн, А. Колупаєва, М. Кларк, Д. МакГі-Річмонд, Н.Назарова, А.Нісімчук, Г. Селевко, О.Таранченко та ін.) як один із засобів забезпечення ефективності процесу навчання. Зважаючи на це, технологію педагогічного супроводу ми розглядаємо як сукупність прийомів і засобів, спрямованих на ефективну організацію педагогічної діяльності на кожному з визначених етапів педагогічного супроводу:

- на оцінювальному етапі – використання педагогічно-діагностичного інструментарію; взаємодія з фахівцями зі спеціальної освіти та ін.;
- на планувальному етапі – застосування диференційованого викладання (диференціація змісту навчального матеріалу, способів його подачі й результатів діяльності учнів з урахуванням виявлених особливих освітніх потреб й індивідуальних способів опрацювання навчального матеріалу) та ін.;
- на практичному етапі – використання спільного викладання, соціокультурної анімації, ситуацій взаємонавчання, дозованої педагогічної підтримки та ін.;
- на контрольно-рефлексивному етапі – застосування прийомів і методів для колективної та індивідуальної рефлексії навчальної діяльності.

Для практичної реалізації технології педагоги пройшли інтенсивне навчання, розраховане на 18 академічних годин (жовтень 2013р.). Також педагогам-

учасникам експерименту впродовж 2013-2014 н.р. надавалася консультативна фахова підтримка за їхнім запитом.

Науково-експериментальна апробація розробленої технології педагогічного супроводу передбачала перевірку її ефективності шляхом порівняльного аналізу результатів констатувального та контрольного зрізів.

За результатами формувального експерименту виявлено, що впровадження технології педагогічного супроводу в процес навчання сприяє підвищенню соціонавчальної інтегрованості молодших школярів зі зниженим слухом. Так, зменшилась чисельність «ізолюваних» учнів зі зниженим слухом (з 42,31% до 15,38%, $p \leq 0,05$); зросли показники взаємодії цих учнів із чуючими однокласниками (з 7,69% до 26,92%, $p \leq 0,05$); зменшився обсяг взаємодії із асистентом вчителя (з 76,97% до 67,23%, $p \leq 0,05$).

Результати діагностики свідчать, що якісно змінилися особливості організації та реалізації педагогічного супроводу на кожному з етапів цього процесу. Так, якісні зміни відбулися на рівні оцінювального етапу педагогічного супроводу, оскільки педагоги стали приділяти увагу характеристиці всього спектра особливих освітніх потреб. Результати дослідження засвідчили якісні зміни на планувальному етапі педагогічного супроводу, оскільки чисельно збільшилося адаптування змісту, процесу й результату навчання з урахуванням потреб учнів. Значно більше педагоги стали використовувати інтерактивно маніпуляційні матеріали. Зросла увага до планування участі учнів зі зниженим слухом у колективних формах роботи. Зафіксовано, що на практичному етапі педагогічного супроводу зросла увага до педагогічної підтримки слухових потреб (з 38,27% до 53,09, $p \leq 0,01$), мовних і мовленнєвих (з 40,74% до 61,73%, $p \leq 0,01$), загальнонавчальних (з 54,94% до 72,84%, $p \leq 0,01$); соціоінтегративних (з 19,14% до 54,94%, $p \leq 0,01$). Також зафіксовано зростання безпосередніх звертань вчителя до таких учнів (з 5,72% до 14,34%, $p \leq 0,01$), і, відповідно, зменшився обсяг інтеракцій з асистентом. Якісні зміни виявлено й на контрольно-рефлексивному етапі педагогічного супроводу. Встановлено, що застосування технології сприяло усвідомленню спільної відповідальності вчителя і його асистента щодо забезпечення особливих освітніх потреб учнів зі зниженим слухом (з 32,14% до 57,14, $p \leq 0,05$). Змінилися погляди педагогів стосовно пріоритетності організації середовища, зокрема, на користь сусідства з чуючими однокласниками за партою (з 7,14% до 21,43%, $p \leq 0,01$).

Аналіз результатів проведення формувального етапу експерименту засвідчив, що педагоги змінили свої уявлення та способи здійснення педагогічного супроводу під впливом формувального експерименту, коли вони мали змогу підвищити фаховий рівень щодо питань організації інклюзивної форми навчання учнів зі зниженим слухом (з 0,00% до 85,71%, $p \leq 0,01$) й отримати фахову консультацію (з 0,00% до 85,71%, $p \leq 0,01$).

Проведений формувальний експеримент підтвердив зростання обізнаності педагогів щодо особливих освітніх потреб молодших школярів зі зниженим слухом та необхідності забезпечення організаційно-педагогічних умов для ефективного педагогічного супроводу в закладах з інклюзивною формою навчання.

Результати формувального експерименту переконливо доводять, що технологія педагогічного супроводу сприяла зменшенню соціальної ізолюваності

молодших школярів зі зниженим слухом від навчального колективу й зростанню їхньої навчальної активності та ініціативності під час навчання, а відтак, і їхній соціонавчальній інтегрованості.

ВИСНОВКИ

1. Теоретичний аналіз загальнопедагогічної та спеціальної психолого-педагогічної наукової літератури з проблеми дослідження засвідчив, що впровадження інклюзивної форми навчання, у тому числі й для школярів зі зниженим слухом, передбачає специфічну педагогічну діяльність вчителів і асистентів вчителів, спрямовану на виявлення і задоволення особливих освітніх потреб у процесі навчання. Таку педагогічну діяльність ми тлумачимо як педагогічний супровід в умовах інклюзивної форми навчання.
2. Визначено та обґрунтовано особливі освітні потреби молодших школярів зі зниженим слухом (слухову, мовну і мовленнєву, соціоінтегративну, загальнонавчальну, соціокультурну), які, відповідно до міри прояву, детермінують процесуальне й ресурсне забезпечення педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання.
3. Розроблено теоретичну модель педагогічного супроводу, яка базується на комплексності педагогічної діяльності вчителів і асистентів у виявленні й задоволенні особливих потреб учнів, що сприяє активізації соціальних і навчальних можливостей школярів зі зниженим слухом через широке застосування засобів і прийомів на кожному з визначених етапів супроводу. В якості показника задоволення особливих освітніх потреб визначено соціонавчальну інтегрованість, що проявляється в активності цих учнів встановлювати та підтримувати соціальну і навчальну взаємодію з суб'єктами навчального процесу. Забезпечення соціальної інтегрованості є основою для опанування учнями змісту освіти, формування у них активної позиції у навчанні та набуття компетентності й життєвого досвіду.
4. На основі окресленої теоретичної моделі розроблено педагогічно-діагностичний інструментарій, спрямований на виявлення стану педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання. Застосування цього інструментарію дало змогу виявити відсутність системної, цілеспрямованої педагогічної діяльності вчителів та їхніх асистентів щодо здійснення педагогічного супроводу; суттєву соціальну й навчальну ізоляваність молодших учнів зі зниженим слухом у навчальному колективі та їхню низьку соціальну активність у встановленні взаємин із суб'єктами процесу навчання; ігнорування соціокультурних, загальнонавчальних та соціоінтегративних потреб таких учнів. Встановлено, що причини неефективності педагогічної діяльності полягають у необізнаності вчителів та асистентів щодо специфіки інклюзивного навчання учнів зі зниженим слухом та у відсутності фахової підтримки спеціалістами.
5. Науково-експериментальний пошук дав змогу визначити організаційно-педагогічні умови забезпечення ефективного педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в закладах з інклюзивною формою навчання: фаховість вчителів й асистентів вчителів, специфічна організація

навчального середовища, функціональна підтримка педагогів, організація педагогічної діяльності на основі міждисциплінарного підходу. Визначено, що педагогічний супровід молодших школярів в умовах інклюзивного навчання здійснюється нині неефективно, без урахування сучасних методологічних орієнтирів.

6. Обґрунтовано необхідність розроблення технології педагогічного супроводу, що спрямовувалася на забезпечення прийомів і засобів для ефективної організації педагогічної діяльності з урахуванням процесуальної складової теоретичної моделі педагогічного супроводу та його відповідної етапності. Практичному втіленню технології передувала відповідна фахова підготовка педагогів. Експериментально перевірено та підтверджено ефективність технології педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом, що дало змогу задовольнити потреби цих учнів і сприяло їхній соціонавчальній інтегрованості: знизився рівень соціальної ізоляції учнів зі зниженим слухом з 42,31% до 15,38%, при $p \leq 0,05$; зросли показники взаємодії із чуючими однокласниками з 7,69% до 26,92%, при $p \leq 0,05$; знизився обсяг взаємодії із асистентом вчителя з 76,97% до 67,23%, при $p \leq 0,05$; зросли показники навчальної активності та ініціативності учнів зі зниженим слухом у навчанні з 4,48 до 15,58%, $p \leq 0,05$.

Перспективними напрямками подальших наукових студіювань у цьому контексті є розроблення науково-методичних підходів педагогічного супроводу інших категорій поліморфного контингенту інклюзивних закладів, у тому числі у віковій динаміці.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації в наукових фахових виданнях України:

1. Федоренко О. Ф. Особливості формування ключових компетентностей в учнів з порушеннями слуху / О. Ф. Федоренко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2013. – Вип. 23. – С. 248-251
2. Федоренко О. Професійна готовність педагогів як чинник успішного впровадження інклюзивного навчання дітей із порушеннями слуху / О.Ф. Федоренко // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : зб. стат. молод. вчених / за ред.: В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. – 2013. – Вип. 4. – Ч. 2. – С. 362-370.
3. Федоренко О. У пошуках оптимальних шляхів упровадження інклюзивного навчання дітей із порушеннями слуху / О. Федоренко // Дефектологія. Особлива дитина : навчання і виховання. – 2013. – № 2. – С. 41–44.
4. Федоренко О. Ф. До питання про впровадження інклюзивного навчання учнів з особливостями психофізичного розвитку: теоретико-методологічні засади / О. Ф. Федоренко // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – 2013. – Вип. 23(2). – С. 108-115.
5. Федоренко О.Ф. Оптимізація процесу навчання учнів з порушеннями слуху // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : зб. наук. праць / за ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої. – 2014. – Вип. 5. – Ч. 1. – С.97–102.

6. Федоренко О.Ф. Альтернативні підходи до викладання у процесі навчання учнів з порушеннями слуху в інтегрованих умовах // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : зб. наук. праць / за ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої. – 2014. – Вип. 6. – С. 172–177.

Публікації в наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

7. Федоренко О. Особливості впровадження технології спільного викладання у процес навчання учнів із порушеннями слуху в різних типах освітніх закладів / О. Федоренко // Особлива дитина : навчання і виховання. – № 4(72). – 2014. –С. 75 – 80.
8. Федоренко О. Особливості соціальної інтегрованості молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання / О. Федоренко // Особлива дитина : навчання і виховання. – № 1(73). – 2015. –С. 79 – 85.
9. Федоренко О. Особливості педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання / О. Федоренко // Особлива дитина : навчання і виховання. – № 2(74). – 2015. –С. 79 – 85.
10. Федоренко О. Концепція розвитку системи освіти осіб з порушеннями слуху в Україні (проект) / О.Федоренко, О. Таранченко // Особлива дитина : навчання і виховання. – № 1(73). – 2015. –С. 26 – 33.

Публікації у наукових фахових виданнях інших держав:

11. Федоренко О.Ф. Сопровождение как психолого-педагогический феномен и объект инклюзивного образования / О. Ф. Федоренко // Педагогика және Психология Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті. –№ 3 (16). – 2013. –С.7

Матеріали та тези науковопрактичних конференцій

12. Fedorenko O. Wprowadzenia edukacji integracyjnej dla uczni?w z wadą słuchu na Ukrainie / O. Fedorenko // Zbiór raportów naukowych. «Nauka dziś: teoria, metodologia, praktyka, problematyka». – Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2014. – str.51-54.
13. Федоренко О.Ф. Варіативність освітніх маршрутів учнів з порушеннями слуху /О.Ф. Федоренко // Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (19-20 вересня 2014 р., м.Одеса). – Одеса: Південна фундація педагогіки, 2014. – С.113-115.
14. Федоренко О.Ф. Изучение социальной ситуации развития учащихся с нарушениями слуха в условиях интеграции/О.Ф. Федоренко // Актуальные проблемы и тенденции развития современного общества: теоретико-методологические и прикладные аспекты: Материалы Всероссийской научно-практической конференции. 19-20 мая 2014 года. Э.: КФ МФПУ «Синергия», Элиста: ЗАО «НПП «Джангар», 2014. – С.279-282.

АНОТАЦІЯ

Федоренко О.Ф. Педагогічний супровід молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. – Київ, 2015.

У дисертації представлено результати міждисциплінарного аналізу зарубіжних і вітчизняних психолого-педагогічних досліджень щодо особливостей реалізації інклюзивної форми навчання для школярів з порушеннями слуху. Систематизовано сучасні наукові напрями студіювань щодо педагогічного супроводу учнів зі зниженим слухом. Запропоновано теоретичну модель педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання, на основі якої розроблено педагогічно-діагностичний комплекс та виявлено стан педагогічного супроводу в закладах з інклюзивною формою навчання. Визначено й обґрунтовано організаційно-педагогічні умови та апробовано технологію педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання. Розкрито методику формувального етапу дослідження й репрезентовано результати формувального експерименту. Доповнено наукові уявлення про зміст і організацію супроводу та специфіку педагогічної діяльності вчителів і асистентів вчителів, у тому числі співдіяльність зі спеціальними педагогами. До наукового обігу введено поняття «педагогічний супровід молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання», «соціонавчальна інтегрованість».

Ключові слова: педагогічний супровід, молодші школярі зі зниженим слухом, інклюзивна форма навчання, особливі освітні потреби, соціонавчальна інтегрованість.

АННОТАЦИЯ

Федоренко О.Ф. Педагогическое сопровождение слабослышащих младших школьников в условиях инклюзивного обучения. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 - коррекционная педагогика. - Институт специальной педагогики НАПН Украины. - Киев, 2015.

В диссертации представлены результаты междисциплинарного анализа зарубежных и отечественных психолого-педагогических исследований об особенностях реализации инклюзивной формы обучения для школьников с нарушениями слуха. Систематизированы современные научные направления педагогического сопровождения учащихся с пониженным слухом. Предложена теоретическая модель педагогического сопровождения слабослышащих младших школьников в условиях инклюзивного обучения, на основе которой разработан педагогически-диагностический комплекс для выявления состояния педагогического сопровождения в учреждениях с инклюзивной формой обучения. Определены и обоснованы организационно-педагогические условия и апробирована технология педагогического сопровождения слабослышащих младших школьников в условиях инклюзивного обучения. Дополнены научные представления о содержании и организации сопровождения, специфике педагогической деятельности учителей и ассистентов учителей, в том числе

сотрудничество со специальными педагогами. Введено понятие «педагогическое сопровождение слабослышащих младших школьников в условиях инклюзивного обучения», «социоучебная интегрированность».

Ключевые слова: педагогическое сопровождение, слабослышащие младшие школьники, инклюзивная форма обучения, особые образовательные потребности, социоучебная интегрированность.

ABSTRACT

Fedorenko O. .F.– Pedagogical Support for Lower Secondary Students in Inclusive Education Settings. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.03 – correctional pedagogy. - Institute of special pedagogy of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2015.

This dissertation thesis is a pioneering work seeking to identify and explain special educational needs of lower secondary students with hearing impairments arising in inclusive education environment, such as: the hearing need, i.e. the need to access auditory information as a way for lower secondary students with hearing impairments to receive, broaden and clarify knowledge and understandings of the world; the language and speaking need, i.e. the need to express themselves through language and speaking means that can be understood by others; the general learning need, i.e. the need for opportunities for effective independent learning; the social inclusion need, i.e. the need to be able to interact with all stakeholders in the teaching and learning process; the socio-cultural need as a need to interact with members of the deaf community sharing the same culture and to receive information through signing. Depending on their extent and specific nature, these needs determine the appropriate processes and resources required to provide pedagogical support for lower secondary students with hearing impairments in inclusive education settings.

The thesis presents a new well-founded theoretical framework for providing pedagogical support for lower secondary students with hearing impairments in inclusive education settings. Given the comprehensive nature of pedagogical support and the challenges in formalizing it, the author proposed this theoretical framework of ensure pedagogical support for lower secondary students with hearing impairments in inclusive education settings, indentified and substantiated its components (theoretical foundation and processes), described the approaches, principles, aim, objectives, functions and stages of pedagogical support (assessment, planning, practical implementation, evaluation and reflection). The aim and, consequently, the ultimate outcome of pedagogical support is to meet the special educational needs of lower secondary students with hearing impairments that become apparent in their social and learning activities.

Based on this author-developed framework, a pedagogical assessment toolkit was designed in order to (a) determine the degree of social and learning inclusion of lower secondary students with hearing impairments as an indicator of the extent to which their special educational needs are being met in inclusive education settings, comprising observation (Observation Card 1) and sociometric methods (adapted sociometric test 'Birthday'); (b) identify specific strategies for providing pedagogical support to lower secondary students with hearing impairments in inclusive education settings, e.g.: analysis

of documents (Protocol for the Analysis of the Individual Program Plan, Protocol for Lesson Plan analysis), observation (Observation Card 2) and survey (Teacher Survey Form). When applied in practice, this toolkit helped to reveal a lack of systemic and focused efforts by teachers and teacher assistants to provide pedagogical support; a significant social and learning marginalization faced by lower secondary students with hearing impairments in the classroom and their own low motivation to be proactive in initiating social interaction with the stakeholders of the teaching and learning process; the neglect for their socio-cultural, general learning and social inclusion needs. The author concludes that the failure to ensure effective pedagogical support may be explained by low teacher awareness of the specific inclusive education strategies to help students with hearing impairments succeed in school and by the absence of support for teachers themselves on the part of relevant professionals.

The paper presents a number of tried-out organizational and pedagogical principles for providing pedagogical support for lower secondary students with hearing impairments in inclusive education settings. These principles were identified, substantiated and tried out in practice, e.g.: the appropriate skills of teachers and teacher assistants, specific strategies for organizing the learning environment, functional support for teachers, multi-disciplinary approach as a basis for effective teaching and learning. Taking into account the specific nature of pedagogical support as a special dimension of teaching, a targeted pedagogical approach was selected as a means to improve it. This approach involves mastering new teaching methods, strategies and techniques at each of the support stages indicated above to meet special educational needs of lower secondary students with hearing impairments. To implement this approach in to practice, intensive trainings were conducted for teachers and professional support and guidance were provided to teachers who participated in the research study upon their request. The comparative analysis of the baseline data and the final results confirmed the effectiveness of this option, which is evidenced by the positive dynamics in the indicators of social and learning inclusion of lower secondary students with hearing impairments in inclusive education settings. Thus, significant reductions were observed in the social marginalization of students with hearing impairments (lower number of research subjects with sociometric status 'isolated'); students started to rely less on the teacher assistant; and their social interaction with hearing peers improved.

In this context, the promising area of further academic research seems to be the development of scientific and methodological approaches to ensuring pedagogical support for other student groups in the diverse inclusive classroom (including students of different age groups). This research contributes to the academic understanding of pedagogical support, its content and strategies, the specific nature of the work performed by teachers and teacher assistants, including their collaboration with special educators in teaching lower secondary students with hearing impairments in inclusive settings.

Key words: pedagogical support, hearing impairment, inclusive education, special educational needs, social and learning inclusion, social proactiveness, professional collaboration.